

Simbolizam lingama i joni

Da bi istakao produktivne snage prirode, primitivni čovek je pridavao veliki značaj ljudskim generativnim organima (njihovoj uniji), uzročniku svih kreativnih procesa u prirodi. Obožavanje falusa je univerzalna pojava kod svih naroda sveta u osvitu njihove civilizacije, a obožavanje ženskog oplođnog organa najviše se ističe u materijalnim zajednicama.

Materijalni ekvivalent muškog generativnog organa u Indiji se naziva lingam, a ženskog joni. Oni su najizrazitije i najtipičnije ikone božanstva u obliku simbola: lingam je simbol boga Šive, njegovog oplođnog stvaralačkog svojstva, a joni je simbol aktivnog, stvaralačkog supstrata boginje Ma ili Mate.

Lingam, kao amblem, nije vezan ni sa jednim velikim božanstvom, nego isključivo sa bogom Šivom, po poretku indigenoznim božanstvom indijskog tla, naslednikom prearijskog Pašupatia, popularnog božanstva kulture doline Inda, što jasno govori da mu je poreklo indigenozni kult plodnosti. Ovaj simbol nije samo ekvivalent božanstva, on je sam bog.

U muzeju indijske umetnosti u zapadnom Berlinu naišli smo na jedan neobičan motiv: ljudsku figuru sa falusom u erekciji na poklopcu urne od terakote. Pronadena je u jednoj grobnici u brdima Nilgiri (južna Indija), a datirana u II ili III vek n. e. Sama urna se izgleda raspala, tako da je njena sadržina ostala nepoznata. Ni motiv nije ikonografski razjašnjen, ali se povezuje sa kultom plodnosti.

Definitivan, kanoniziran izraz koncepta lingama ostvaren je u teologiji hinduizma, ako se posmatra kao funkcionalni oblik boga, koga idejno smatraju njegovom sekundarnom reprezentacijom. Mit o Šivinoj pobedi nad Brahmom i Višnuom (lingobhava), gde se oponominje u obliku lingama kao baznu snagu Univerzuma, ustvari znači pobedu koncepata indijske protokulture nad arijskom. Lingam se ikonografski javlja zajedno sa joni, analognom reprezentacijom femininog organa, čineći ideološku celinu. U umetnosti postoji niz varijacija prikaza lingam – joni, koji predstavljaju simbole boga i boginje u njihovoj stvaralačkoj funkciji. Odvojeno se redje prikazuju u hramovima. Sam falusni simbol se najčešće nalazi u narodnoj umetnosti, po seoskim ili poljskim svetilištima. Posredno, stambha (stub) i menhir se smatraju simbolima fala. Menhir je specijalno popularan kao nadgrobni, uspravni kamen koji, kod naroda Khasi, simboliše muški rod.

Tipičan rangoli sa osam dobrosrećnih simbola
najčešće se sreće u Maharaštri, premda je popularan u svim krajevima Indije. Rangoli je isključivi rad žene domaćice kuće.
(šemu smo izradili na osnovu opisa u literaturi i nekoliko rangolija koje smo videli po seoskim kućama u Maharaštri)

Najveći broj simbola boginje u obliku joni, bez prisustva lingama, mogu se naći u hramovima Asama, čak i u nekim od višnuičkih svetilišta, u kojima je joni prikazana u obliku okruglog bazena napunjenog vodom. Tipičan i lep primer je u hramu boga Krišne u Gauhatiju.

Orthodox hinduizam oplođnom narodnom simbolu lingamu doda je svoju koncepciju, kao božanskog lika, stvorivši ikonografski oblik mukhalinga-lingam, sa jednim ili četiri lica koji se naziva chaturmukha-lingam.

Kod piemena Khasi, koji nisu hrišćani ili hinduisti, simbolom joni smatra se dolmen, grobnica u koju se stavljuju kosti umrlih žena.

1. U. P. Shah, *Studies in Jaina Art*, Benares 1955.
2. V. S. Agrawala, *Indian Art*, Varanasi 1965.
3. Moti Chandra, *Studies in the Cult of the Mother Goddess in Ancient India*, Bombay 1973.
4. Coomaraswamy, *La Sculpture de Bharhut*, Paris 1956.
5. R. Katičić, *Stara indijska književnost*, str. 190 – 191.

quetzalcoatl – kukulcan – paleuleukang

(mit i prolaznost u tradiciji asteka, maja i hopija)

aleksandar bošković

Predanja i legende vezane za veliku pernatu zmiju sastavni su deo duhovne tradicije srednje i severne Amerike. Prema istorijskoj, arheološkoj i antropološkoj gradi kojom danas raspolažemo, o pernatoj zmiji *kao božanstvu* pre svega možemo govoriti u okviru astečke mitologije.¹⁾

Toltečko poreklo Quetzalcoatl se uglavnom ne dovodi u pitanje. Problem je, međutim, što se u njegovom slučaju dela Čoveka i dela Boga često prepliću. S jedne strane, smatra se da je to ime (»ptica kecal – zmija«) poslednjeg toltečkog vladara, za vreme koga je ova civilizacija dostigla vrhunac. Međutim, s druge strane smatra se da je to bog koji je došao sa zapada i u Tulu (najpoznatiji centar toltečke civilizacije) doneo veština pisanja, tkanja, gajenja kukuruza i trgovine. Njegov neobičan lik (bela koža i brada) ukazuje na srodnost sa predstavom »kulturnog heroja« vezanom za čitav niz američkih naroda. Legenda kaže da se njegovog sedište u Tuli (Tollan) sastojalo od četiri prostorije; jedna je bila ukrašena zlatom, zidovi druge bili su prekriveni mozaicima od žada i tirkiza, treća je bila puna rezbarija od morskih školjki, dok je četvrta imala zidove od crvenog peščanika.

Glavni centar njegovog kulta bile je Cholula, gde je izgrađena ogromna piramida (grandiozna čak i od Keopsove).²⁾ U Cholulu su se slivale mase hodočasnika da mu odaju počast, kao pronašlaču (u doba astečke dominacije) i obrade metalata i žada, kao i kalendaru.

U astečku mitologiju Quetzalcoatl dolazi prvo kao bog vetra (Ehecatl), a pošto veter donosi oblake, on je u određenoj meri i bog plodnosti i poljoprivrede – zbog toga su mu se obnažene žene molile za potomstvo. Na njegov značaj i složenost ukazuje i njegovo čudesno začeće (začet je kada je njegova majka Chalchiuhlticue) dodirnula neobičan kamen od žada), baš kao i njegova izuzetna uloga u stvaranju čoveka.

PUT STVARANJA

Svet su stvorili bog Tonacatecutli i njegova supruga Tonacaciuitl, postavivši ogromnog zmaja koji se zvao Cipactli. Njegova leđa postala su Zemlja. Pošto su stvorili još nekoliko najznačajnijih bogova, Tonacaciuitl je rodila kameni nož. Čim je on dodirnuo zemlju, stvoreno je 1600 bogova, koji su zaključili da je vreme da stvore čoveka. Upitali su za savet Tonacaciuitl, no ona im je rekla da treba da se obrate za savet Mictlantecutliju, Gospodaru podzemnog sveta. Za ovu važnu misiju izabran je Quetzalcoatl.

Tebalo je da ona svetlost dana ponovo iznese kosti njegovih božanskih predaka – od kojih je trebalo načiniti ljudе. Da bi ušao u Podzemlje, Mictlantecutli mu je dao školjku da dune u nju.³⁾ Pošto je školjka bila zapušena, Quetzalcoatl je pozvao crve i pčele koji su probili put kroz nju. Gospodar Pôdzemlja ga je pustio da prode, ali je svojim slugama naložio da mu ne dozvole da iznese »dragocene kosti«. Ali snalažljivi bog, uz pomoć svog *nahuatlâ* ipak uspeva da ih sakupi, ali se uz put spotakne i padne u jarak koji su mu iskopale sluge Mictlantecutliju. Kosti su ispalje i prepelice su počele da ih mrve i lome... Quetzalcoatl je uzeo ono što je od njih ostalo, uvio ih u komad tkanine i poneo sa sobom. Oneo ih je drevnoj boginji zemlje, Cihuacoatl (»žena-zmija«), koja ih je samlela i tako nastalo brašno stavila u čup od nefrita. Brašno je oplodilo Quetzalcoatl tako što je razrezao svoj penis. Tako je čovečanstvo nastalo od kosti njegovih predaka i krvne žrtve velikog boga. Prema tome, i bogovima će u budućnosti izražavati zahvalnost na sličan način – krvnim žrtvama.

U vreme kad se odigravao ovaj čin stvaranja, svet je još uvek bio u tami. Bogovi su se okupili u Teotihuacanu da bi razmotrili ovaj problem i zaključili su da će sunce nastati ako se jedan od njih baci u veliku vatru specijalno napravljenu za tu priliku. Izbor je pao na Pantecatla, međutim on u poslednjem trenutku odustaje i žrtvu prihvata Nanahuatzin, ružni bog bolestan od sifilisa. Četiri dana je proveo u postu i za to vreme puštao krv iz svoga tela kao žrtvu. U ponoć četvrtog dana, u prisustvu svih ostalih bogova bacio se u vatru i trenutak kasnije pojaviо kao izlazeće sunce na istoku. Sunce je bilo crveno i toliko je jako sjajalo da nijedan bog nije mogao da gleda u njega. U isto vreme pojaviо se i mesec (prema jed-

nom mitu nastao od Pantecatla koji se bacio u vatru odmah za Nahuanznom), koji je bio podjednako sjajan – međutim jedan od bogova je bacio zeca na njega, što je zamutilo njegov sjaj. Sunce je stajalo nepomično na nebu i pržilo sve na zemlji, tako da su bogovi odlučili da izvrši samoubistvo. Kao bog vatra, Quetzalcoatl ih je pobjio sve, jednog po jednog. Kada su svi bili mrtvi, prikupio je svu svoju snagu i moćnim vetrovima pokrenuo sunce. Od tog vremena se sunce uvek kreće preko neba.

Sa osvajačkim pohodima Asteika dolazi do neobičnih kombinacija u njihovoj mitologiji: naime, pošto je Quetzalcoatl »asimilovan« u njihov panteon, trebalo mu je tu naći i odgovarajuće mesto.

U vreme dolaska Španaca, astečki plemenski bog rata bio je Huitzilopochtli, »Levoruki kolibri«, »Kolibri vrač«). Prema predanju, on je predvodio Asteke na njihovom putu sa severa, koji je doveo do osnivanja Tenochtitlana (danasa Ciudad Mexico). Takođe je dovođen u vezu sa drevnom i strašnom boginjom zemlje Coatlicue (»suknja od zmija«). Mit kaže da je čisteći svoje dvorište jednog dana pred njene noge pala lopta od perja. Podigla ju je i privila uz grudi i odmah zatrudnela. Njena deca su se veoma stidela stanja u kome se našla, jer nisu verovala u neobičnu priču koju im je ispričala. Posle kraćeg dogovora, odlučili su da ubiju svoju majku. Kada su krenuli da ostvare svoj plan, pred njih je iskočilo dete u punoj ratnoj opremi i sve ih pobilo.¹⁴ Međutim, izgleda da je kao jedan od uzora za formiranje ovakve slike Huitzilopochtlija poslužio Tezcatlipoca, »Zadimljeno ogledalo«.

Tezcatlipoca je verovatno takođe (kao i Quetzalcoatl) »pozajmljen« od Tolteka, ali ubrzo se nametnuo kao glavno božanstvo. Verovalo se da je sveznajući, nevidljiv i sveprisutan, bio je svemocan, davao je život i uzimao ga. Bio je istovremeno i bog suše i nematične, ali i bog obilja, bog života i smrti.¹⁵ Svoje ime duguje ogledalu načinjenom od opsidijana¹⁶ koje stalno nosi sa sobom. U njemu vidi sve što se događa na svetu.

Quetzalcoatl se sa Tezcatlipocom i Huitzilopochtlijem bori za prevlast. Izgleda da je pobeda Asteika nad Toltecima ostala ovekovećena u legendi u kojoj se kaže da je mudrog vladara Tule (Quetzalcoatl) lukavi ratni враћ (Tezcatlipoca) opio (prvi veliki greh: opijanje i uživanje halucinogenih droga bilo je dopušteno samo starcima), nakon čega je ovaj spavao sa svojom sestrom (drugi veliki greh: incest). Kada je shvatio šta je učinio, otiašao je iz Tule na istok, gde se na obali okeana spasio u godini 1 Acatl (1 Trska¹⁷), srce mu je poletelno u nebo i postalo planeta Venera¹⁸.

Međutim, postoji i čitav niz mitova koji smatraju da su Quetzalcoatl i Tezcatlipoca u stvari dva ikonska principa na kojima počiva čitav svemir, stvaranje i razaranje. Pobeda Quetzalcoatla je svako stvaranje, svaki čin destrukcije triumf Tezcatlipoce.¹⁹

PUT RAZARANJA

Uobičajeno je da se smatra da je kult pernate zmije (Kukulcan) kod Maja ustanovljen nakon kontakta sa moćnim severnim susedima i nakon jednog perioda dominacije vladara Chichen Itze, iako eventualno Huaxtecsko poreklo Quetzalcoatla dovodi ovo božanstvo pre u vezu sa Majama.

Ali i ovde postoje indicije da se prvobitno radilo o istorijskoj ličnosti koja je kasnije deifikovana, o čemu je 1566. biskup Landu u svom poznatom delu *Relacion de las cosas de Yucatan* pisao:

»Veruje se među Indijancima da je Itzma koji su osvojili Chichen Itzu vladao veliki gospodar po imenu Kukulcan, i da glavna građevina, koja se zove Kukulcan, pokazuje da je to tačno. Kažu da je stigao pre ili posle Itza ili sa njima; slažu se samo u tome da je stigao sa zapada. Kažu da je bio obdaren mnogim moćima, i da nije imao ženu ni decu, i da je nakon svog povratka u Meksiku smatran za jednog od njihovih bogova i nazvan Quetzalcoatl a takođe su ga smatrali za boga na Yucatanu jer je bio pravedan državnik; a ovo se vidi iz načina na koji je vladao na Yucatanu posle smrti gospodara, da bi umanjio nemir koji su njihove smrti izazvale u zemlji.

Ovaj Kukulcan je osnovao drugi grad pošto se sa gospodarima iz zemlje dogovorio da on i oni treba da žive tamo i da svi njihovi poslovi i administracija treba da budu preneseni tamo; i za taj su naum izabrali veoma dobro mesto, osam liga dalje u unutrašnjost (poluostrvā) nego što je Merida sad, i petnaest ili šesnaest liga od mora. Orkužili su ga vrlo prostranim kamenim zidom od oko osmine lige, ostavivši samo dve kapije. Zid nije bio naročito visok i usred ovog ogradenog prostora izgradili su svoje hramove, i najveći, koji je poput onog u Chichen Itzi, nazvaše Kukulcan, i izgradili su drugu zgradu ovalnog oblika, sa četvoro vrata, potpuno različitu od svih drugih u zemlji, kao i veliki broj drugih takvih na tom mestu. U ovom prostoru gradili su kuće samo za gospodare, podešavši zemlju između sebe, dajući gradove svakome, prema starosti porekla i ličnoj vrednosti. I Kukulcan dade ime ovom gradu – ne svoje sopstveno koje Ah Itze (Gospodari Itze) dadoše Chichen Itzi, što znači bunar Ah Itza, već ga nazva Mayapan, što znači»po uzoru Maja« (»standard Maja« – Morley)²⁰

Kult Kukulcana (što je doslovni prevod imena Quetzalcoatl) kod Maja je povezan sa seobom na Yucatan. Razlozi njihovog dočaska iz plodnih visoravn Petena i Gvatemale (između 471. i 530.) nisu poznati. Chichen Itza je verovatno osnovana oko 530²¹ a prvi datum koji je sačuvan je 28. avgust 619. Građ je iznenaden napušten 668. – Maje su otišli na zapad i osnovali Chakapuntun (koji je uništen u požaru 944). U Chichen Itzu se vraćaju 964, 1004. se osniva tzv. »trajna alijansa«, savez Chichen Itze, Uxmalia i Mayapania. Uz toltečku pomoć, vladar Mayapania Hunnac Ceel 1201. napada i pokorava Chichen Itzu (čiji gospodar Chac Xib Chac nalazi spas u bekstvu), a grad je konačno napušten 1448.

Ovaj kratak izlet u istoriju bio je neophodan jer je Chichen Itza centar obožavanja Kukulcana u post-klašičnom periodu. To je ujedno period kada Kukulcan dolazi u panteon Maja, u kome će zauzeti mesto pre svega kao bog vatra. Ovo ga dovodi u vezu sa Chacom, bogom kiše, s obzirom da su nam sačuvani prizori poput onog na str. 6 C de x a P e r e s i a n u s (nalazi se u Nacionalnoj biblioteci u Parizu), gde za vreme ceremonije obležavanja završetka katuna (perioda od 20 godina) 7 Ahau (1323 – 1342) Chac nudi glavu Boga vatra (Kukulcan, ili Boga K prema klasifikaciji poznatog nemačkog naučnika Eduarda Selera). Takođe se smatralo da je on izumitelj kalendara, zaštitnik zakona i osnivač velikih gradova. Prema predanju, pošto je zemlju kojom je vladao izvukao iz ratova i doveo da opšte sreće i blagostanja, otišao je u istom pravcu odakle je i došao (na zapad), izgradivši uz put predivan hram u Chakanpuntunu (što je možda sećanje na stvarnu seobu Maja i prvo napuštanje Chichen Itze).

Kukulcan se u post-klašičnom periodu dovodi u vezu i sa žrtvovanjem ljudi (broj sačuvanih prikaza žrtvovanja iz klasičnog perioda, 317-987. g. je zanemarljiv). Astečke legende govore o neslaganju Quetzalcoatla i Tezcatlipoce zato što se prvi protivio žrtvovanju ljudi, međutim izgleda da su zajedno sa njegovim kultom Maje se severa »uvezli« i običaj žrtvovanja²² naime, još u XVII veku zvanični istoričar Španske Krune Antonio de Herrera piše:

»Starci ljudi iz ovih oblasti (Yucatan) kažu da davno, skoro pre 800 godina, nije bilo idolatrije, i da je tek kasnije, kada su Meksikanici došli i zauzeli je, zapovednik, koji se zvao Quetzalyuat (Quetzalcoatl) na meksičkom jeziku, što je na našem perje zmije... uveo idolatriju u ovu zemlju i upotrebu idola za bogove, koje je pravio od drveta, gline i kamena. I naterao ih je (Maje) da obožavaju ove idole i žrtvovali su (im) mnoge stvari koje ulove, ili kojima trguju, a pre svega krv iz svojih nozdrva i ušiju, i srca onih koji su bili žrtvovani u njegovoj službi...«

Kažu da prvi stanovnici Chichenye (Chichen Itze) nisu bili idolatori, dok meksički zapovednik Ku Kalcan (Kukulcan) nije došao u ove krajeve, jer je on učio obožavanju idola i nužnosti, kako kažu, da se ono uči i praktikuje²³

Ovo je potpuno suprotno od zapisa koji su nam ostavili Sahagunovi pripovedači u vezi sa velikim bogom koji je bio poštovan u Teotihuacanu:

»...On bi im govorio, urezivao u pamet:
»Ovo je jedini bog,
Kecalkoatl je njegovo ime.
On ne traži ništa,
do samo zmije, samo leptirove,
koje morate da mu ponudite.
koje morate da mu žrtvujete.«²⁴

Međutim, s obzirom na period nastajanja ovih zapisa i na zgražavanje koje su Španci ispoljili prema ljudskim žrtvama, smatram da nije nemoguće da se radi o svojevrsnoj »autoenzurici« pripovedača, odnosno o njihovom verovanju da će kod hroničara osvajača svoju civilizaciju prikazati u znatno povoljnijem svetlu ukoliko »preskoče« ljudske žrtve.

Ono što je nesumnjivo to je da je Chiche Itza bila tokom nekoliko vekova ceremonijalno središte gde se (osim bacanja devojaka, dece i raznih ukrasa u cenote, »bunar žrtvovanja«, u slučaju velikih suša) praktikovalo žrtvovanje ljudi velikom Kukulcanu. Upečatljivi prizori vađenja srca ostali su nam sačuvani posebno u Hramu Žrtvovanja i Hramu Jaguara.

Međutim, Chichen Itza upućuje i na drugu dimenziju njegovog kulta: naime, ogromna piramida El Castillo napravljena je tako da sunčevi zraci 22. juna na rubovima njenih stepenika proizvode efekat kao da se ogromna zmija penje prema hramu na vrhu piramide – dok 22. decembra stvaraju utisak da ona silazi iz hrama. Osim na genijalnost Majanskih arhitekata, ovo podseća i na nebeski vid ovog kulta: Kukulcan je bio poistovećen sa zvezdom (Venera), čiju su putanju drevni astronomi izračunali sa greškom od samo 14 sekundi godišnje, kao i sa jednom stranom sveta (zapad). Na njegovu ulogu kao nebeskog principa ukazuje i sam način žrtvovanja njemu u čast (vađenje srca dok još pulsira i njegovo uzdizanje prema nebu).

Poseban oblik predanja o velikoj zmiji nalazi se u tradiciji Hopi Indijanaca, koji žive u američkim saveznim državama Arizona i New Mexico u oblasti između reka San Juan, Little Golorado i Colorado.

Predanje kaže da su se vremenom ljudi u plamenu potpuno iskvarili, posebno mladi: nisu pokazivali nimalo poštovanja za starije, zanemarivali su svoje svakodnevne dužnosti i religiju, opijali se i silovali devojke. Poglavice su poslale poruku džinu Tsavayou, i on je došao u selo i čitav dan govorio ljudima kako to što rade nije dobro. Posle njegovog odlaska neko vreme je sve zaista bilo u redu, međutim posle možda godinu dana sve je ponovo krenulo po starom; nekoliko ljudi je silovalo poglavici ženu. To je bio kraj strpljenja. Poglavica je imao čerkicu dve ili tri godine staru i odlučio je da je žrtvuje da bi čitavo selo bilo uništeno. Zajedno sa drugim poglavarima pozvao je veliku vodenu zmiju. Odredili su datum i mesto (*sipapuni* na trgu usred sela) gde su želeli da se to dogodi. Većina ljudi nije verovala u to što će se dogoditi, međutim posle snažnog zemljotresa selo su napustili ljudi iz Duvanskog Klana i Peščanog Klana (naravno, oni neiskvareni). Pripadnici Klan Žabe ostali su u selu jer su samo oni imali moć da dozovu vodenu zmiju.

Poglavičinu čerku, Kachinmanu, obukli su i obeležili blatom. Noge su joj do kolena obojili crno, takođe su joj do pola obojili obraze i stavili pero u kosu. Ogrnuli su je nevestinim šalom (*ova*). Zemlja je ponovo počela da se trese, ljudi su pohrili iz svojih kuća koje su počele da se ruše, i konačno se pojavio Paleuleukang, ogromna zmija sa rogom na temenu. Dok je potop gutao kuće i ljudi, Paleuleukang je ugledao devojčicu koja je sedela na trgu i usred sve te gužve uopšte nije izgledalo da ga se plaši, uzeo ju je i ponovo otiašao pod zemlju, gde ju je odveo u svoj *krivi* (kuću)... Tek onda je Klan Žabe napustio selo...

U drugoj verziji mita poglavica pokušava da utiče na svoje sapsmenike tako što nagovara svog nečaka da se preraši i tako zastraši one koji su krenuli krvim putem... Sa četiri zastrašujuće maske na sebi pojavljivao se tri noći, međutim četvrte noći su ga opkolili i uhvatili. Skidali su maske jednu po jednu sa njegovog lica, svesni strašne poruke koju je svaka od njih nosila, međutim kada su naposletku videli ljudsko lice i čuli ga je poslao, rekli su: »Ovaj nam je mladić mislio zlo. Mora biti ubijen.«

»U redu, ako tako mora da bude«, reče mladić, »onda ovo treba da uradite. Sahranite me na seoskom trgu i ostavite moju ruku da viri iz groba. Tako treba da bude učinjeno« Učinili su kako im je bilo naloženo: jedna ruka je virila iz zemlje, palac mu je bio savijen a četiri ostatla prsta upravljeni navise. Međutim, sledećeg dana mu je i kažiprst bio okrenut prema zemlji, a tri prsta su bila okrenuta navise. Narednog dana je i srednji prst bio okrenut prema zemlji, a trećeg jutra su videli da je samo jedan prst upravljen navise. Nisu razumeli šta se događa, ali im nije bili prijatno. Konačno, četvrtog dana su svi prsti bili okrenuti naniže i ljudi su očekivali šta će se dogoditi.

Zemlja je počela da se trese i kiša da pada. Iz pukotina u stenama izbila je voda, u kućama je voda izbila iz ognjišta. Iz mesta gde je mladić bio sahranjen pojavit će Paleuleukang.¹⁸

PUT ŽIVOTA

U sva tri slučaja radi se o specifičnom otehotvorenju predstave zmije kao čuvara i tvorca, personifikacije vrhovnog stvaralačkog principa koji je poznat u svim svetskim mitologijama. U tradiciji drevnih američkih naroda ova se uloga posebno brižljivo očuvala.

Quetzalcoatl i Kukulcan sjedinjuju suprotnost ptica-zmije. »Ptice i zmije su suprotstavljene na mnogo načina. Ptice predstavljaju nebo, život, jaču i poistovećuju se sa semenom koje nose u kljunovima. Zmije predstavljaju smrt i podzemni svet, ali takođe i ponovno rođenje (jer menjaju košuljicu i 'ponovo su rođene')¹⁹. S druge strane, Paleuleukang oličava suprotnost vatra-voda (potop koji dolazi iz ognjišta), kao i najtajanstvenije podzemne sile (zemljotresi) koje su zauzimale istaknuto mesto i u verovanjima naroda Srednje Amerike. (Prema tekstu Leyenda de los solos miživimo u dobu sveta nazvanom 4. Pokret, kome će kraj doneti zemljotresi i glad.)

Štaviše, jasno je da je primarna funkcija sva tri božanstva vezana za ritam života i smrti, nastajanja i nestajanja²⁰, neumitnosti periodične destrukcije i obnavljanja čitavog svemira. Tako posmatrano, ista osnovna nit koja se sačuvala u predanjima Asteka, Maya i Hopija svedoči o univerzalnosti ljudskog duha, koji u različitim tradicijama uspeva da očuva ključ razmišljanja (naravno, priлагodenog mitu) o osnovnim principima postojanja. I u spoznaji da su nastajanje i nestajanje samo oblici ispoljavanja Života leži velika mudrost drevnih naroda, ali i ključ da shvatimo surove obrede koji su pratili njihova verovanja.

Upoznajući ih, upoznajemo i sami sebe.

1. Quetzalcoatl je najverovatnije prvobitno bio lokalni Toltečki plemenski bog. Kako se značaj njegovog kulta postepeno uvećavao, sveštenici su dobijali ime Quetzalcoatl, mada je za brzku koja nastaje kad se nastoji razlučiti delo Quetzalcoata-čoveka od Quetzalcoata – boga verovatno najzasluženiji poslednji toletički vladar.

Quetzalcoatl je takođe jedan od glavnih bogova civilizacije Mixteka – Puebla (IX – XVI v.) i Huasteca (XII v. p.n.e. – XVI vek), od kojih su ovi drugi bili srodnii Majama... Međutim, kako do institucionalizacije njegovog kulta na čitavoj teritoriji današnjeg Meksika i severnog dela Srednje Amerike dolazi tek u vreme Asteka (XIII – XVI vek), govorim o Astečkoj mitologiji kao o skupu mitova i verovanja i Asteka i naroda koje su oni pokorili.

2. Na žalost, ovo grandiozno delo više ne postoji u potpunosti. Verovatno da bi se što ubedljivije demonstrirao primat »nove vere«, na njenim ruševinama je sagrađena hrišćanska crkva.

3. Chalchihuitlicue, supruga boga kiše Tlaloca, takođe je bila i boginja vode, što imena kao »Struja vod« ili »Voda koja pravi talase« potvrđuju. Njeno ime znači »Ona sa sukњom od žada«, jer se verovalo da nosi suknu ukrašenu ornamentima od zelenog žada, koji predstavlja vodu.

4. Kao i svi ostali kopneni narodi, i drevni Nauasi su izuzetno cenili školjke. Školjka je takode i jedan od atributa Quetzalcoata – posebno kad je predstavljen kao Ehecatl – jer njen oblik asocira na strujanje vetra.

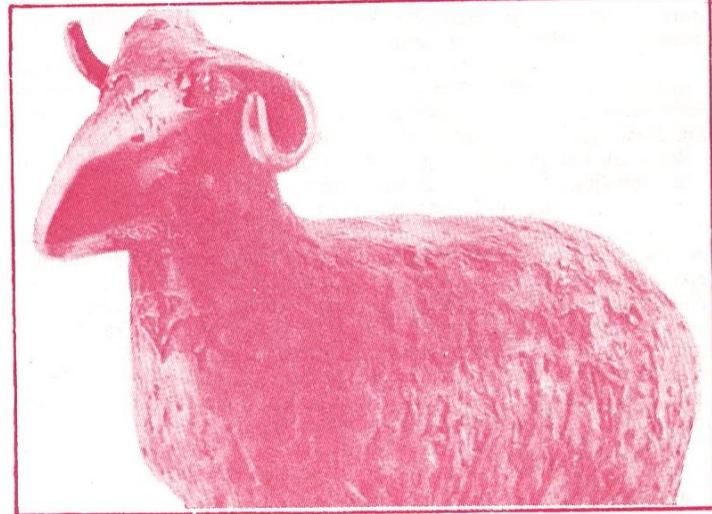
5. *Nahual* označava »životinjski oblik« svakog božanstva, njegovo »drugo Ja« koji je približnije onim najelementarnijim stilama u prirodi. Ovaj pojam je posebno značajan jer su narodi ove duhovne tradicije sve bogove zamisljali isključivo u parvima. Prema verovanju Huasteca. Quetzalcoatl (čije ime znači i »dragoceni blizanci«) *nahual* je Xolotl, čudovište sa telom čoveka i glavom psa, koji prema nekim verzijama ovog mita sam odlazi u Podezmlje. (V. npr. J. Eric Thompson, MEXICO BEFORE CORTEZ, An Account of the Daily Life, Religion, and Ritual of the Aztecs and Kindred Peoples, Charles Scribner's Sons, New York, 1933, str. 162)

6. U predanjima naroda Srednje Amerike kolibri je ptica koja se povezuje sa mrtvima. Kod Maja se verovalo da ratnici koji poginu u borbi ili budu žrtvovani direktno odlaze posle smrti da služe Suncu. Posle nekoliko godina službe, vraćaju se na zemlju u obliku kolibrija.

7. Ovo je u vezi sa dvojnim aspektom Coatlicue (koju je možda najlakše posmatrati po analogiji sa indijskom Kali); onda je »zemlja u dvostrukom vidu grobnice i uteusa. Međutim, ona je u isto vreme ceo svemir, u svakoj od njegovih manifestacija i faza, u večitoj borbi sa samom sobom, neprestano stvarajući i uništavajući samu sebe«. (LICE MEKSIKA, glavni i odgovorni urednik dr Lazar Trifunović, Narodni muzej, Beograd, 1967, str. 44).

8. Opis žrtvenog obreda njemu u čast nalazi se kod Thompsona, str. 206 – 212.

9. Tamna porozna vulkanska stena.

10. Ovo je izuzetno važan momenat za celokupnu istoriju Meksika. Naime, Quetzalcoatl je prorekao da će se vratiti (v. njegovo proročanstvo u: Hose Lopes Portillo, KECALKOATL, Pernata zmija, prev. Dragan Blagojević, Bagdala, Kruševac, 1977, str. 98 – 102) takođe u godini 1 Acatl. Kada du se Španci iskricali (1519), bila je takode godina 1 Acatl, tako da Moctezuma II nije ni pokušao da u početku pruži otpor, već je čak (verujuci da se to veliki bog vratio) poslao Cortezu krunu ukrašenu perjem kecal!

11. Prema opisu koji daje Portillo, otišao je sa istog mesta sa koga je 52 godine ranije (dakle, ponovo u godini 1 Acatl) došao, otisnuvši s na splavu od zmija i ostavivši za sobom krst kao simbol.

12. Poistovećivanje Quetzalcoata sa planetom Venerom i njena neobična putanja (istovremeno je i Zornjača i Večernjača), uticali su da se Quetzalcoatl i Tezcatlipoca smatraju za »božanske blizance«. A da nisu uvek zauzeti isključivo medusobnom borbom, pokazuju i mit koji kaže da su svet stvorili tako što su raskomadali močnu bojinu (motiv koji nalazimo takođe u Indiji i Egiptu), a da bi je utesili ustanovili su ljudske žrtve (v. u Joseph Campbell, PRIMITIVE MYTHOLOGY, Viking Compass Books, 31972, New York, str. 222).

13. Cit. prema Sylvanus Griswold Morley. THE ANCIENT MAYA, Stanford University Press, Paolo Alto, 1947. (3. izdanje), str. 85.

14. Sylvanus Griswold Morley, »Chichen Itza, An Ancient American Mecca«, NATIONAL GEOGRAPHIC MAGAZINE, Vol. XLVII, No. 1, Washington, January 1925, str. 63 – 95.

15. Postoje samo četiri prikaza žrtvovanja koji potiču iz klasičnog perioda, što je u poređenju sa narodima Nauaškog porekla stvarno zanemarljivo.

Ovde bi bilo zanimljivo napomenuti Thompsonovu primedbu u vezi ovih jezičnih ceremonija (Asteci su imali različite načine žrtvovanja u vezi različitih božanstava: osim »ubica jednog« vadjenja srca upražnjavaljajući su i odsecanje glave, dranje kože, čerenje, galadanje strelama i specijalnim malim kopljima, i rezanje gola): »Iako je ljudska žrtva za nas najstrašniji oblik meksičke religije, moramo se setiti da je ona zamenjivala pokolje u ratu, jer su se meksičke bitke vodile da bi se zarobili ljudi, a ne uništio neprijatelj. Da nije bilo ljudskih žrtvi, daleko veći broj bi nestao u borbam. Zbog ovog običaja španski gubici pri osvajanju Meksika su bili zenemarljivi... Štaviše, žrtvovani su direktno odlazili u radost sledećeg sveta, i zato su mnogi ratnici želeli da svoj život završe na žrtvenici, mada kao u priči o Ircu i raju, nisu naročito žurili da tamo stignu... Drugo, u meksičkim očima ljudska žrtva je bila nešto apsolutno neophodno da umilostivi bogove i osigura dobre plodove« (Thompson, str. 136 – 137).

16. Cit. prema THE ANCIENT MAYA, str. 211.

17. Migel Leon Portillo, DREVNI MEKSIKANCI u hronikama i pesmama, prev. Branislav Prelević, zajedničko izdanie jugoslovenskih izdavača, Sarajevo, 1979, str. 31 – 32.

18. HOPI VOICES, Recollections, Traditions and Narratives of the Hopi Indians, Recorded, transcribed and annotated by Harold Courlander, University of New Mexico Press, Albuquerque, 1982, str. 16 – 35.

19. Wendy Doniger O'Flaherty, SIVA, The Erotic Ascetic, Oxford University Press, London – New York, 21981, str. 26, motiv 30.

Jedan od elemenata sa kojim se Kukulcan poistovećuje je i vatra, zbog dima (Tezcatlipocino ogledalo?) koji ga ponekad prati – nasuprot vodi (veza sa Chacom).

20. Takođe i očišćenja: jer u Starom Zavetu (Brojevi 21, 5 – 9) piše: Jahve posla vatrene zmije medu ljudi, i one ujedoste ljudje, i mnogo naroda Izraelja umre... Mojse je s moljaše za narod. A Jahve reče Mojsiju: »Načini vatrenu zmiju, i stavi je na štap; i svaku ko je ujeden kad je vidi, živeće«. Onda Mojsije načini bronzanu zmiju i postavi je na štap; i kad bi zmija bilo kog čoveka ujela, pogledao bi u bronzanu zmiju i živeo.